

GYÖRGY PÉTER
Lépcsőházi katarzis

Tanulság és tanulás

Történt néhány, több mint zavarbaejtő esemény a prágai Zsidó Múzeumban 1942 és 1945 között, amelyek egy elbeszélés benyomását is kelthetik az olvasóban, pedig egy abszurd, a történeti értelmezés módszertanának is tekinthető, számos problémát felvető, kiméretlen dráma, azaz az emberi lény mibenlétével összefüggő esztétikai-antropológiai kérdés is rekonstruálható lehetne belőle. Olyasféle, amit a háború alatt és után az emberi lény értelmezhetőségével kapcsolatos, egyes pontjain felidézendő filozófiai, esztétikai vitákból is ismerhetünk. A prágai múzeum kiállításai fontos esztétikai-filozófiai forrásai annak az emberi lény mibenlétéről szóló, több nyelven folyó, egymásra utaló, egymásról tudó, vagy épp eltérő szintereken, szcénákban zajló vitának, amely a háború utáni években az irodalom, s utóbb aztán a zene és a képzőművészet kérdése lett.

A prágai események nem pusztán a náciizmus médiaarcheológiájában, az SS protektorátusbeli kultúrpolitikájának pontos részletei iránt érdeklődő elszántak számára tűnhetnek ma is figyelemre méltónak: *a múzeum intézményének* valóban egyedülálló történéseiből az az átvaltozás válik láthatóvá, amelyet Beckett *A megnevezhetetlenben* (1953) újra és újra körüljár. Beckettnek, mint azt az 1936–1937-es utazása során írt *German Diaries*

tanúsítja, életre szóló, meghatározó tapasztalatai voltak mindarról, ami a Harmadik Birodalomban történt.

1938. október 1-jén a német lakosság számarányára hivatkozva, a müncheni egyezménynek megfelelően, német csapatok szállták meg a Szudéta-vidéket, majd 1939. március 15-én a korábban függetlenként elismert Csehszlovákiát. Létrejött a Cseh–Morva Protektorátus és a szlovák bábállam, s ezzel, formálisan fenntartva ugyan a cseh/szlovák közigazgatás illúzióját, az immár kettévált ország a Harmadik Birodalom fennhatósága alá került. A függetlenség illúziója véget ért, a nemzetiszocialista adminisztráció pedig létrehozta a zsidók kifosztásához, kirekesztéséhez, koncentrációs táborokba zárásához, vagyis teljes megsemmisítéséhez szükséges intézménystruktúrát.

Egy múzeum, tehát egy nyilvános tér békeidőben is folyamatos küzdelemben áll a tárlókban őrzött tárgyak jelentését újraíró, változó és közben mégis vak és kérelhetetlen korszellemmel. A kánonteremtés lényegét, a kulturális kisajátítás hatalmát ugyanis semmilyen intézmény nem uralja teljesen és magától értetődően, ellenben a múzeumok és a halál közti mély kapcsolatnak semmi köze nincs ahhoz a halálosnak nevezett unalomhoz, amelyet azok a termek árasztanak magukból, melyek felett – függetlenül attól, hogy számos remekművet őriznek falaik között – azért járt el az idő, mert a kiállítás egésze már felismerhetetlenné, láthatatlanná lett a kortársak számára. A láthatatlan kiállítás magára hagyja a műveket, s azok aztán, megalázó mód, olyanok lesznek, mint a dallamot veszített hangokból álló zaj, mely kívül került a zene tartományán.

Ehhez képest, mint ma már minden zsidó múzeum, a prágai is azzal a skizofrén paradoxonnal él együtt, hogy a vallásos, így identitásukat őrző zsidó közösségek egyben megfellebbezhetetlenül posztholokauszt közösségekké is lettek. A szakrális tárgyak, a judaikaként megnevezhető, rituális gyakorlatokhoz használt eszközök tehát bármikor gyanúba keveredhetnek, olyan helyzetbe, amikor teljes evidenciájuk eltűnik – kétségbevonhatatlan hitelességük látszat lesz, s így értelmezhetetlenné válnak, jelentésükben nem kis mértékben sérülnek. Ha a zsidó muzeológia nem teszi láthatóvá a közelmúlt eseményeit, azt, ahogyan a tóratekercesek és -vérték a holokauszt idején elkövetett rablás, gyilkosság és gyalázat láthatatlan nyomait viselik magukon, akkor nem mutatja meg világosan azt a tényt, hogy a tárgyak maguk is úgymond *túlélők*, amelyek itt vannak, miközben használóikat nagyrészt megölték. Így az 1950–1960-as években, amikor a felejtés bizonyosságának – ma már tudjuk: rettenetes – mítosza uralkodott, ezek a tárgyak hamis és a kölcsönös elhallgatások nyugalmában ellopott, tehát elnémított dokumentumok lettek, melyek kényszerűen hallgattak arról, ami megtörtént, s csak az elmúlt években jutottak szóhoz, amikor az 1933 és 1945 között történtek kísérteitei hirtelen megjelentek a múzeumokban. Az ennek nyomán kialakult át- vagy visszaváltozás lett a zsidó múzeumok kortárs társadalmakkal való szerződésének alapja, azaz egyszer s mindenkorra véget ért a láthatatlan kiállítások kora, amelyekben a szakrális tárgyak vitrinjei mögött, egy másik teremben, egy másik életben, egy másik világban tombolt a rasszizmusból fakadó erőszakos halál. A zsidó múzeumok e pillanatban rámutattak arra, hogy

másként és másért vannak bensőséges viszonyban a halállal, mint az összes többi múzeum, mert az intézmény léte sem magától értetődő.

Ráadásul ami Prágában történt, az ebben a kontextusban válik értelmezhetővé. Az ép Pinkász-zsinagógában, a Zsidó Múzeum egyik fontos épületében, az ulica Široká 23/3.-ban 77 298 áldozat neve olvasható a falakra festve.² A kartotékokban minden adatot gondosan őriznek. Az eredeti névsort két festőművész, Václav Boštík és Jiří John festette fel az ötvenes években; az épületet 1960-ban nyitották meg a látogatók előtt, de néhány évvel később több mint húsz évre bezárták, mivel a talajvíz károsította a feliratokat. 1992-ben megnyitották a zsinagógát, de a megrongált nevek csak további három év múlva kerültek helyreállításra. Egy 2002-es árvíz után a helyreállítást meg kellett ismételni.

A pusztasággá vált, talajvíztől ázó, újra meg újra bezárt zsinagóga, amelyet a létezett szocializmus idején az illetékes hivatalosságoknak hosszú ideig nemigen akaródzott újrainyitniuk és ezáltal lát(ogat)hatóvá tenniük, a saját falain hordozta és mentette át a tanúbizonyságát fennállása végső értelmének: a falakra ráfestett nevek az épületet, ezt a gyanúba keveredett túlélőt mintegy újraavatták, reszakralizálták azáltal, hogy láthatóvá tették, ami történt.

² Az évtizedek alatt a koncentrációs táborokból is múzeumok, azaz archívumok is lettek. A *Death Books from Auschwitz* című munka 1995-ben jelent meg a K. G. Saur (München–New Providence–London–Paris) kiadásában, három kötetben, 2618 oldalon. Ebben a három kötetben, amelyet az Auschwitz Múzeumban vásároltam meg 1997-ben, mindazoknak a nevei olvashatók, akiket különböző okoknál fogva odavittek és iszonyú módokon megölték.

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
www.magveto.hu
magveto.kiado@lira.hu
Felelős kiadó Dávid Anna

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben 2024-ben,
a nyomda alapításának 142. esztendejében.
A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős vezető Csöndes Zoltán vezérigazgató
www.gyomaikner.hu

Felelős szerkesztő Schmal Alexandra
Korrektor Molnár Eszter Edina
A kötetet Pintér József tervezte
Műszaki vezető Takács Klári
Kiadványszám 9357
Kner Antikva betűtípusból szedve
ISBN 978-963-14-4455-1